

Наталія Панчук
Nataliia Panchuk

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE GIFTED CHILD'S PERSONALITY OF PRESCHOOL AND JUNIOR SCHOOL AGE

Проведене дослідження дало змогу проаналізувати психологічні особливості обдарованості особистості дитини старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, зокрема властивості та прояви обдарованості. Проаналізовано риси, властиві обдарованим і талановитим дітям. Установлено рівні функціонування обдарованих учнів молодшого шкільного віку у школі. Подано прийоми роботи з обдарованими дітьми, проаналізовано поради батькам щодо виховання обдарованих дітей та врахування психологічних характеристик обдарованості в дітей у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці.

Ключові слова: обдарованість, прояви обдарованості, здібності, творчість, творчий конформізм.

Найбільш сприятливий період для розвитку дитячого таланту – це дошкільне дитинство. У дошкільному віці закладається основа для подальшого розвитку особистості, фундамент для знань, формується підґрунтя для інтенсивного інтелектуального розвитку. Тому завдання педагога-дошкільника – знайти, розкрити та сприяти розвитку здібностей дитини. Діяльність педагогів має бути спрямована, перш за все, на максимальний прояв здібностей дітей з попереднім вивченням їх, на творчий розвиток і становлення особистості кожної дитини з урахуванням її бажань, інтересів і здібностей при збереженні права кожного на свій власний унікальний шлях розвитку. Проблема обдарованості дітей відображена в законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”. Розроблені та функціонують програми всеукраїнського рівня: Державна цільова програма роботи з обдарованою молоддю; Державна цільова соціальна програма “Школа майбутнього”.

Дослідженням обдарованості у дітей займалися: Н. Лейтес, А. Матюшкін, Б. Теплов, С. Олексюк, М. Ярмаченко, І. Волощук, Е. Торренс та ін. Дослідження в галузі психології творчості являє основу концепції творчої обдарованості А. Матюшкіна, як у розумінні природи обдарованості, так і в розв'язанні проблем діагностики й розвитку, що дозволяє розкрити обдарованість як передумову становлення й розвитку творчої особистості, здатної не лише до створення нового, а й до самовираження, до саморозкриття.

Питання дитячої обдарованості, особливостей роботи з обдарованими дітьми, готовність педагогів до роботи з обдарованими дітьми є актуальними на сьогоднішній день і стали предметом дослідження низки наукових праць (В. Алфімов, О. Антонова, В. Давидов, В. Доротюк, Ю. Гильбух, Т. Зорочкіна, О. Кульчицька, Н. Лейтес, А. Матюшкін, О. Музика, Г. Тарасова, О. Зазимко, І. Карпова, Ю. Клименюк, С. Рубінштейн, та ін.). Обдаровані діти мають особливі потреби у дошкільному та шкільному просторі і подальшого вивчення потребують методики діагностики дитячої обдарованості, розробка методик роботи з такою групою дітей та удосконалення процесу підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими дітьми.

Мета статті – проаналізувати психологічні особливості обдарованості особистості дитини старшого дошкільного та молодшого шкільного віку; виокремити риси, властиві

обдарованим і талановитим дітям; розкрити прийоми роботи з обдарованими дітьми, сформулювати рекомендації батькам щодо виховання та врахування психологічних характеристик обдарованості в дітей у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці.

На основі аналізу літератури можна сказати, що “обдаровані діти – діти, які мають високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей”. Зазначається, що “обдаровані діти відрізняються високою допитливістю і дослідницької активністю. ... У обдарованих дітей підвищена біохімічна і електрична активність мозку, тому обмеження їх активності може провокувати негативні реакції невротичного характеру. У таких дітей яскраво виявлена здатність відкривати причинно наслідкові зв'язки і робити відповідні висновки, особливо вони захоплюються побудовою альтернативних моделей і систем” [1, с. 596-597]. Обдарованість – “сукупність здібностей, які зумовлюють особливо успішну діяльність людини в одній чи кількох сферах, які вирізняють її серед інших людей, що виконують ту ж діяльність у тих же умовах” [2].

Найбільш часті прояви обдарованості, які виділяють обдаровану дитину серед ровесників є рання мова та великий словниковий запас. Поряд із цим, відмічається надзвичайна уважність (“Вона все помічає!”), ненаситна цікавість (“Куди він тільки не влізе!”) і відмінна пам'ять (“Вона після двох разів слово в слово повторює”) [2]. Великий словниковий запас, що супроводжується складними синтаксичними конструкціями, вміння ставити питання частіше всього звертають увагу оточуючих на обдаровану дитину. Хоча такі ранні прояви обдарованості звичайно означають видатний інтелект, здібності, однак не всі обдаровані і талановиті діти змалку вражають батьків своїми талантами. Обдарованість дитини може бути встановлена професійно підготовленими людьми, що розглядають наступні параметри і видатні здібності: специфічні здібності до навчання, творче або продуктивне мислення, здібності до образотворчого та виконавчого мистецтва, психомоторні здібності.

Обдарованість в основному визначається трьома взаємопов'язаними параметрами: випереджувачим ритмом пізнання; психологічним розвитком; фізичними даними. В сфері випереджувачого розвитку пізнання відмічається наступне. Існують особливі “сензитивні” періоди, коли діти дошкільного та молодшого шкільного віку “як губка вбирають” все оточуюче. Вони можуть займатися декількома справами одразу. В своїй програмі дослідження обдарованих 6-річних дітей Бертон Уайт виявив, що найкращим провісником їх навчальних успіхів була здатність в 3-річному віці слідкувати за двома і більше подіями [2].

Такі діти дуже допитливі: “Чому так відбувається?”, “Що буде, якщо змінити умови?”. У зв'язку з цим батькам, вихователям та педагогам необхідно допомагати активно дослідити оточуючий дитячу особистість світ, а також враховувати при цьому той факт, що обдарована дитина часто не терпить яких-небудь обмежень на свої власні дослідження.

Обдарованих дітей відрізняє здатність прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки і робити відповідні висновки. Вони володіють відмінною пам'яттю, що базується на ранній мові і абстрактному мисленні. Їх відрізняє здатність класифікувати інформацію і досвід, вміння широко користуватися набутими ними знаннями. Захоплення властиве обдарованим дітям – колекціонування.

У роботі з обдарованими дітьми у закладах дошкільної освіти та в початковій ланці шкільної освіти вихователі і вчителі повинні враховувати таку особливість: діти легко справляються з пізнавальною невизначеністю, сприймають складні і довготривалі завдання і терпіти не можуть, коли їм нав'язують готову відповідь. Майбутні конфлікти виникають у дошкільній групі або шкільному колективі класу через те, що більшість вихователів дошкільних закладів та вчителів початкової школи орієнтуються на дітей із “низьким порогом відключення”, тобто відповідають на власні питання, будучи впевненими, що діти не зможуть знайти правильну відповідь.

У сфері випереджувального розвитку пізнання характерна підвищена концентрація уваги на чому-небудь, упертість у досягненні результату в сфері, яка дитині цікава. Також при цьому слід враховувати ступінь зосередженості на задачі. Наприклад, завершення якогонебудь спорудження в пісочниці для дитини набагато більш важливіше, ніж обід, або дощ.

У силу невеликого життєвого досвіду діти часто вибирають непосильні завдання. Тому для них необхідне розуміння і деяке керівництво дорослих. У дитячих невдачах випадках не слід акцентувати увагу на дитячих невдачах, краще запропонувати спробувати разом ще раз. Усфері психологічного розвитку обдарованим і талановитим дітям властиві наступні риси: сильно розвинуте почуття справедливості, яке проявляється дуже рано.

Особисті системи цінностей у обдарованих дітей дошкільного та молодшого шкільного віку дуже широкі. Вони гостро сприймають суспільну несправедливість, установлюють високі вимоги до себе і оточуючих і жваво відгукуються на правду, справедливість, гармонію і природу. Наприклад, дивлячись телевизор вимагають, щоб їхні батьки що-небудь зробили для голодуючих в Африці тощо, саме для цього готові розбити свої скарбнички.

Часто діти у віці від 2 до 5 років не можуть чітко розвести реальність і фантазію. Особливо чітко це проявляється в обдарованих дітей. Уява породжує неіснуючих друзів, фантастичне життя. Через багато років, багато з них, як в роботі, так і в житті зберігають елементи гри, винахідливість і творчий підхід – якості, які стільки дали людству і в матеріальному, і в естетичному розвитку.

Почуття гумору – обдаровані люди люблять гру слів, часто бачать гумор там, де ровесники не виявляють.

Постійно намагаються вирішити проблеми, які їм поки “не по зубах”. Оскільки в деяких речах діти роблять успіхи, які недосяжні для більшості їх ровесників, батьки таких дітей схильні чекати такої ж легкості у всіх їхніх починаннях. Перебільшувани очікування дорослих – “ефект ореолу” – часта проблема.

Характерні перебільшені страхи, оскільки вони здатні уявити багато небезпечних наслідків. Вони надзвичайно сприйнятливі до немовних проявів почуттів оточуючими і дуже піддаються впливові мовчазного напруження, що виникає навколо них.

Екстрасенсорне сприймання як одна з виключних властивостей людей, що належать до цієї категорії (телепатія, яснобачення) (Д. Гауен).

У дошкільні роки обдаровані діти – є віковими егоцентристами в своєму тлумаченні подій і явищ. Егоцентризм тут не означає егоїзму з його негативним забарвленням. Він лише проекція власного сприймання і емоцій, реакції на явища, розум і серце всіх присутніх. Коли дитячий егоцентризм супроводжується чуттєвістю і роздратуванням від нездатності зробити щось (і те і друге характерне для обдарованих дітей), можуть виникнути проблеми в спілкуванні з ровесниками. Найбільш поширений в таких випадках засіб – обговорити проблему з дитиною. Позитивним для обдарованих дітей, коли вони в сім'ї не одні, а є брати і сестрички.

Установлені два стереотипи фізичних характеристик обдарованих дітей. Перший, далекий від істини: худенький, маленький, блідий, “очкарик”. Другий, далекий від істини: висунутий Терменом в його монументальній роботі “Вивчення генія” (1925): обдаровані діти вищі ростом, міцніші, здоровіші і красивіші, ніж їх ровесники. Якщо аналізувати фізичні характеристики, то помічено, що обдаровані дорослі люди відрізняються дуже високим енергетичним рівнем і дуже низькою тривалістю сну (обдаровані діти в дитинстві дуже мало спали і дуже рано відмовилися від денного сну) [2].

Значну роль у процесі розвитку і навчання обдарованих дітей відіграють батьки. Тому важливо, щоб батьки стимулювали та активно впливали на хід розвитку, навчання і виховання обдарованих дітей. Для обдарованого малюка цілком нормально бути: допитливим, енергійним, чуттєвим, кмітливим, все пам'ятати, добре говорити і бути самостійним. Для його звичайного ровесника це не дуже характерно, але абсолютно нормально для обдарованого.

Батьків часто лякає процедура ідентифікації і градації дітей за здібностями. В цьому випадку батьки бувають стурбовані, навіть зламани тягарем відповідальності за виховання обдарованої дитини. Стурбованість їх обґрунтована тим, що вони на даний момент і на протязі багатьох років будуть відігравати головну роль в збалансованому інтелектуальному і соціальному розвитку дитини. Але стурбованість повинна бути джерелом радості і натхнення для розв'язання складної проблеми, а не боязні потерпіти невдачу. Ніхто не знає дитину краще,

ніж члени його сім'ї. В пошуку занять, покликаних заповнити шкільну освіту, батькам слід перше за все звернути увагу на інтереси і захоплення самої дитини.

Важливо прослідкувати чому надають перевагу діти цього віку. Той чинник, що дошкільник здатний засвоїти і читання, і письмо, і математику, не означає, що батьки повинні негайно оточити його всякими підручниками і посібниками, він і так скоро буде це мати в достатньому об'ємі. Слід заохочувати дитину займатися і брати участь самим, якщо можливо, в чому-небудь, що сприятиме розширенню досвіду у всіх сенсорних кінетичних вимірах. Це не тільки весело і цікаво, але і закладає більш надійний фундамент для майбутніх навчальних занять.

Більшість обдарованих дітей дуже багато читають. Однак вибір літератури визначається більше віком, ніж здібностями. Але на тему, що є предметом особливого інтересу, вони вишукують і читають дуже серйозні книги.

У читанні, в спілкуванні з природою, в гуртках за інтересами, обдаровані діти повинні мати можливість для дослідження, експерименту і одночасно для розвитку навичок. Їм потрібна практика і підтримка для того, щоб завершувати почате і проявити вибірковість в тій чи іншій сфері. При цьому дорослі мають бути гнучкими, якщо вони хочуть допомогти дитині розвинути реальну оцінку своїх сил і практичність. Також потрібно пам'ятати, що у деяких обдарованих дітей явно домінують математичні здібності, які подавляють інтерес до читання.

Високообдаровані діти потребують розвитку незалежності, сильного самоуправління і самодисципліни: школа як правило, не ставить перед ними серйозних задач, тому вони повинні опиратися на власні сили і самі ставити перед собою цілі в досягненні вдосконалення. У зв'язку з вищесказаним, батьки повинні у вихованні обдарованих дітей дотримуватися таких рекомендацій:

1. Не обмежувати дитину молодшого шкільного віку шкільними рамками, а сприяти розвитку її інтересів і ставити перед нею нові, захоплюючі задачі.

2. Приділити увагу проблемі розвитку і вихованню і шукати інформацію як в літературі, так і в спілкуванні з іншими батьками і спеціалістами.

3. Присвятити тиждень детальному спостереженню за дитиною, за її інтересами і щоденними заняттями. Це допоможе визначити напрями, в які краще всього вкладати час і сили. Нехай допитливість дитини допоможе визначити, які інтереси в неї слід розвивати і які завдання ставити.

4. Унаслідок загальних установок для розвитку інтересу і постановки задач слід розглянути три фактори, що сприяють відмінним досягненням: здібності до гострого, живого сприймання, абстрактного і складного мислення, мовної або математичної легкості, або до художньої творчості.

Можливості включають ранній досвід, що сприяє потребі дитини бути інтелектуально активною і зацікавленою, самостійно вирішувати власні проблеми, гармонізувати співвідношення власних інтересів і особистих ставлень, сприймати себе як людину впевнену і компетентну.

Індивідуальність може як сприяти розкриттю двох попередніх якостей, так і, навпаки, ускладнювати їх розвиток. Індивідуальність стверджується в дитині в ранньому віці і знаходить своє відображення в її характері. Однак дитячий характер може відчувати певні зміни під впливом оточуючого світу, який виступає сприятливим або несприятливим фоном для її становлення. Наприклад, така індивідуальна якість, як повільність, завдяки певним умовам може бути послаблена, хоча і не ліквідована зовсім. Сором'язливість можна до певної міри подолати, але вона ніколи не уступить місце підвищеній комунікативності.

Потрібно визначити, що деякі види занять, наприклад, виконання домашнього завдання, не стимулює в дитини (обдарованої) великого інтересу і не ставить перед нею великих завдань. Тим не менш завдання такого типу необхідні, оскільки закріплюють почуття відповідальності.

Часто батьки запитують, як примусити дитину не розтягувати шкільні заняття. Щодо цієї проблеми, батькам слід розглянути такі чинники:

1) чи не виступають домашні завдання основним предметом спілкування між дорослими (батьками) і дитиною. Можливо, дитина затримується з уроками лише для того, щоб отримати необхідну дозу батьківської уваги;

2) чи уточнили програму домашнього завдання з вчителями. Можливо дитина сильно перевантажена;

3) небажання займатися неприємною справою.

Проблема виховання творчо обдарованих дітей у тому, що довготривале насильницьке придушення інтелектуальних і експресивних потреб обдарованої дитини може призвести до емоційних ускладнень, неврозу і навіть психозу. А тому сім'я має дати дитині психологічний захист. Якщо дитина в початкових класах занадто захоплюється своїми заняттями і не має друзів, значить вона не знайшла собі рівних.

Основою відношень між батьками і школою є співробітництво. Батькам слід дуже уважно відноситись до того, як учитель сприймає їх дитину. Скарга дитини на те, що їй нудно, заслуговує серйозної уваги. Слід зауважити, що обдаровані діти швидко засвоюють цей прийом (мені нецікаво), щоб просто не робити того, що їм не подобається або інколи важко. У такому випадку є такі способи допомоги: пояснити дитині, що це не велике завдання стає частиною великого і цікавого; після виконання завдання запланувати щось таке, що дітям цікаво і дуже подобається; важливий і приклад батьків (поки дитина виконує завдання за кухонним столом – зайнятися нудним, але і корисним – помити плиту, пришити гудзики тощо); не потрібно вимагати від дитини обов'язково бути відмінником в усьому і завжди.

Отже, вихователям дошкільних освітніх установ та вчителям початкових класів у роботі з обдарованими дітьми не слід приділяти дуже багато уваги ігровому навчання з яскраво вираженими елементами змагання. Обдарована дитина часто буде виходити переможцем, що може викликати неприязнь ровесників і не сприятиме створенню атмосфери загальної зацікавленості. Слід уникати тенденцій, що призведуть до перехвалювання. Не варто виділяти обдаровану дитину за високі індивідуальні успіхи, а заохочувати до сумісних занять з іншими дітьми. Не возвеличувати і публічно не принижувати здібності. Пам'ятати, що в більшості випадків обдаровані діти погано сприймають строго регламентовані заняття, що повторюються, у цьому випадку вчителям потрібна допомога методистів.

Батьки і вихователі повинні відігравати важливу роль у становленні дитини: бути навчальними партнерами і готовими весь час обмінюватися з дитиною знаннями, думками, судженнями. Обдаровані діти повинні мати змогу максимально розкрити свої здібності і одержати всебічну підтримку від компетентних вихователів і батьків.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Максимчук Н.П. Психологія дитячої обдарованості: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський : "Медобори" (ПП Мошак М.І.), 2003. 124 с.

The study provided an opportunity to analyze the psychological features of gifted personality of a child of senior preschool and junior school years, in particular, the properties and manifestations of giftedness. The traits inherent in gifted and talented children are analyzed. The methods of work with gifted children are presented, the parents' advice on parenting of gifted children and the consideration of psychological characteristics of giftedness in children of preschool and junior school age are analyzed. The most common manifestations of giftedness distinguishing a gifted child among peers are early language and a large vocabulary. The problem with educating creatively gifted children is that suppressing the intellectual and expressive needs of the gifted child can lead to emotional complications, neurosis and even psychosis. This is why families give their child psychological protection. If a child in primary school is too fond of her/his classes and has no friends, then she/he has not found her equal. Cooperation is the cornerstone of the

parent-school relationship. Parents should be very careful about how the teacher perceives their child. A child's complaint about what she or he deserves is worthy of serious consideration. Kindergarten teachers and elementary school teachers while dealing with gifted children should not pay too much attention to game-based learning with the elements of competition. A gifted child will often be a winner, which can cause peer dislike and will not create an atmosphere of general interest. Trends that will lead to overturning should be avoided. It is not necessary to allocate a gifted child for high individual successes, but to encourage joint employment with other children, do not to exaggerate or publicly demean. Teachers keep in mind that in most cases gifted children do not take well-regulated, repetitive classes, that's why teachers need the help of methodologists.

Key words: *giftedness, displays of giftedness, ability, creativity, creative conformism.*

УДК 377/378.016:070]377/378.091.313:004](477) DOI: 10.32626/2309-9763.2019–27.340-348

Олена Тимченко
Olena Tymchenko

ВИКОРИСТАННЯ КВЕСТ-ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

USE OF QUEST TECHNOLOGY FOR MEDIA COMPETENCE FORMATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL PROFESSIONALS

Стаття присвячена проблемі формування медіакомпетентності майбутніх педагогів. Розкрито сутність поняття “медіакомпетентність учителя початкової школи”. Описано основні компоненти веб-квесту, визначено потенціал технології для формування медіакомпетентності майбутніх педагогів.

Ключові слова: *медіа, медіаосвіта, медіаграмотність, медіакомпетентність, медіакомпетентність учителя початкової школи, веб-квест.*

Інформаційно-комунікаційні технології, мас-медіа сьогодні зазнають стрімкого розвитку. Це вимагає розвитку умінь особистості до вмілого і безпечного користування ними. Різноманітні мас-медіа, до яких належать книги, преса, телебачення, кіно, інтернет, можуть спричинити значний вплив на вибір, дії, освіту, світогляд, цінності усіх членів суспільства, зокрема і на молодь. В умовах розвитку інтернет-технологій, доступності глобальної мережі засоби масової інформації стають для молодих людей основним джерелом інформації.

Необхідною умовою ефективного функціонування інформаційного суспільства є розвиток у його громадян медіакомпетентності, яка спонукає шукати, застосовувати, оцінювати, та створювати інформацію у всіх сферах життя для досягнення особистих, суспільних, професійних та освітніх цілей. Формування і розвиток медіакомпетентності суспільства неможливе без формування і розвитку медіакомпетентності педагогів, адже саме вони повинні і можуть стати ключовими агентами та провідниками змін. Саме педагог скеровує того, хто навчається, на досягнення індивідуальної, чітко визначеної мети, забезпечує їх успішне навчання під час використання медіа-технологій. Тому ефективність освітнього процесу залежить не лише від правильного вибору методів, прийомів навчання, але й медіа-джерел. Це зумовлює зміни підходів в організації освітньої діяльності, спрямованої на розвиток компетентностей, що відповідає сучасним вимогам до якісної освіти.

Варто наголосити, що сучасний школяр живе у медійному просторі, активно його досліджує за допомогою гаджетів, мережі Інтернет, тому його перебування у цьому просторі має стати безпечним, корисним і цікавим. У новому Державному стандарті початкової освіти